

علوم قرآنی

www.ketab.ir

قرآن شناسی شهید آیت الله دکتربہشتی

محمد مهدی رفیعی

فهرست

۹	پیش‌گفتار
	➤
	فصل اول
۱۳	وحی
۱۵	(۱-۱) تعریف وحی
۱۵	(۱-۱-۱) وحی در لغت
۱۶	(۱-۱-۲) کلمه وحی در قرآن
۲۸	(۱-۱-۳) وحی در اصطلاح
۲۵	(۱-۲) آثار وحی
۳۶	(۱-۳) علت نزول وحی
۳۹	(۱-۳-۱) اكمال ادیان پیشین
۴۰	(۱-۳-۲) پاسخ یک پرسش
۴۱	(۱-۴) وحی قرآنی
۴۱	(۱-۵) نسبت وحی و قرآن
	فصل دوم
۴۵	ساختار قرآن
۴۷	(۲-۱) شیوه تنظیم قرآن
۴۸	(۲-۱-۱) چرایی عدم تنظیم موضوعی قرآن
۵۰	(۲-۲) ترتیب و چینش سوره‌ها
۵۲	(۲-۳) تفاوت سوره‌های مکی و مدنی

فصل سوم

حروف مقطعه

- ۵۵ -----
- ۵۹ (۳-۱) سه برداشت ممکن
- ۶۱ (۳-۲) جمع بندی

فصل چهارم

نسخ و انشاء

- ۶۳ -----
- ۶۵ (۴-۱) مفهوم نسخ و انشاء در قرآن
- ۶۶ (۴-۲) نظری دیگر درباره «انشاء»
- ۶۷ (۴-۲-۱) نقد و بررسی
- ۷۰ (۴-۲-۲) دیدگاه برگزیده
- ۷۰ (۴-۳) معنای نسخ
- ۷۳ (۴-۴) فلسفه نسخ حکم و قانون
- ۷۷ ۴-۵. انواع نسخ به اعتبار قانون گذار
- ۷۹ (۴-۶) ارتقای سطح قانون (اعمال ادیان)
- ۸۱ (۴-۷) نسخ در عصر غیبت معصوم

فصل پنجم

محکم و متشابه

- ۸۳ -----
- ۸۵ (۵-۱) مفهوم محکم و متشابه در قرآن
- ۸۷ (۵-۲) محکّمات
- ۸۸ (۵-۳) متشابهات
- ۹۰ (۵-۴) محکم و متشابه «مطلق» و «نسبی»
- ۹۲ (۵-۵) فلسفه وجود متشابه در قرآن
- ۹۵ (۵-۶) جمع بندی

فصل ششم

اعجاز قرآن

- ۹۷ -----
- ۱۰۱ (۶-۱) معجزه‌های برای اندیشمندان

فصل هفتم

قطعی الصدور بودن قرآن

- ۱۰۵ -----
- ۱۰۷ (۷-۱) قطعیت تاریخ جمع‌آوری قرآن

- ۱۱۳ مصونیت قرآن از تحریف
 ۱۱۶ تفاوت قرآن و انجیل

فصل هشتم

قواعد و روش فهم قرآن

- ۱۱۹ -----
 ۱۲۱ (۸-۱) مقدمه
 ۱۲۲ (۸-۲) مراتب فهم قرآن
 ۱۲۲ (۸-۲-۱) امکان فهم عمومی قرآن
 ۱۲۲ (۸-۲-۲) امکان فهم تخصصی قرآن
 ۱۲۶ (۸-۳) قواعد فهم قرآن
 ۱۲۷ (۸-۳-۱) توجه و تسلط به ادبیات عرب
 ۱۲۷ (۸-۳-۲) فهم عبارات براساس معنای عصر نزول
 ۱۳۰ (۸-۳-۳) بازسازی شرایط نزول قرآن
 ۱۳۲ (۸-۳-۴) درک ارتباط آیات قرآن
 ۱۳۹ (۸-۳-۵) استفاده از روایات تفسیری
 ۱۴۶ (۸-۳-۶) تعمیم معنای به دست آمده به سراسر قرآن مشابه
 ۱۴۸ (۸-۴) روش فهم قرآن
 ۱۴۸ (۸-۴-۱) ایدئولوژی و درک قرآن
 ۱۵۱ (۸-۴-۲) رابطه قرآن و علوم
 ۱۵۸ (۸-۴-۳) تفسیر به رأی
 ۱۶۸ (۸-۴-۴) معنای رمزگونی قرآن
 ۱۷۱ (۸-۵) جمع بندی
 ۱۷۵ کتاب نامه

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

در منظومه فکری آیت‌الله بهشتی، انسان موجودی آگاه و انتخابگر شناخته می‌شود.^۱ این نگرش موجب دغدغه‌مندی بشر در دو حوزه «نظر و عمل» می‌گردد. از این روست که می‌بینیم تلاش شهید بهشتی برای تربیت و هدایت مردم با به دست دادن «نظام عقیده و عمل» گره خورده است.^۲

برای دستیابی به این نظام، نخستین گام داشتن شناخت و آگاهی است که از دیدگاه این متفکر شهید، مهم‌ترین ابزار تحقق آن «عقل و وحی» است. ایشان معتقد است انسان به واسطه عقل، به وجود خدا، پیامبر، و وحی آگاه می‌گردد و تا این مرحله، مهم‌ترین منبع برای شناخت همانا عقل آدمی است.^۳

اما پس از اثبات وجود وحی و تصدیق آن به کمک عقل، وحی به عنوان منبعی نورانی، که مسیر هدایت و سعادت بشر را روشن می‌کند، محور منابع شناخت قرار می‌گیرد. از اینجا روشن می‌شود که عمده آرا و اندیشه‌های دکتر بهشتی از اندیشه‌های قرآنی و در مرحله بعد - و در مقام تفسیر وحی - از سنت پیامبر ﷺ و اهل بیت  برخاسته است.

۱. بنگرید به: محمد مهدی رفیعی، انسان از منظر قرآن، ص ۹۹.

۲. سید محمد حسینی بهشتی، کوششی نو در راه شناخت تحقیقی اسلام، ص ۴۵.

۳. همان، محیط پیدایش اسلام، ص ۲۱-۲۳.

این مسئله بر افراد آشنا با اندیشه‌های شهید بهشتی پوشیده نیست و جایگاه قرآن در منظومه فکری ایشان امری مبین است. مروری بر آثار این متفکر معاصر بیانگر آن است که قرآن محوری محور اساسی تمامی گفتار و نوشتار او بوده تا حدی که موضوع رساله دکتری ایشان در رشته فلسفه نیز «مسائل مابعدالطبیعه در قرآن» بوده است. این اهمیت موجب شد تا مجلدی از مجموعه آثار موضوعی شهید آیت الله دکتر بهشتی، با عنوان اندیشه بهشتی، به مسئله شناخت قرآن و دانش‌های قرآنی اختصاص یابد. در همین راستا، اثر حاضر با گردآوری مجموعه مباحث مربوط به شناخت قرآن از لابه‌لای آثار این شهید عالم تنظیم و تدوین شده است.

قرآن، نوری زنده

در اندیشه شهید بهشتی، توجه به قرآن بر این مبناست که اولاً نص قرآن دارای اتقان و روشنگری قطعی است. به تعبیر ایشان، هیچگاه با حس و استنتاج از حس در یک کفه ترازو قرار نمی‌گیرد؛ یعنی نمی‌توانی هر قدر که می‌خواهی دقت کنی که پیامبران راستین را با مدعیان دروغین پیامبری عوضی نگیری، ولی بعد از این که پیامبر راستین را شناختی، دیگر حرف او را در کنار حس و استنتاج از حس به صورت مساوی قرار نده، چون حس ممکن است خطا کند. استنتاج از حس هم ممکن است خطا کند، ولی آنچه او (پیامبر ﷺ) دارد خطا نمی‌کند.^۱ بر این اساس، وحی روشنگر است و قطعیت و اتقان و روشنگری آن با دیگر ابزار شناخت قابل مقایسه نیست؛ ثانیاً قرآن یا همان وحی مکتوب همواره زنده و نقد بوده است و برای همه نسل‌ها کارآمد است.

«امتیاز بزرگ قرآن جداً زنده بودن و همه جانبه بودن مطالبی است که در آیات قرآن کریم آمده است. یک نفر مسیحی، که در یکی از جلسات، ناظر جلسه ما بوده، از من سؤال می‌کرد: شما در جلساتتان درباره مسائل روز و سیاسی صحبت می‌کنید؟ به او گفتم: کلیات مسائل سیاسی در متن تعالیم اسلام و قرآن هست، ولی در مورد

۱. سید محمد حسینی بهشتی، شناخت از دیدگاه قرآن، ص ۴۳۷.

مسائل جزئی روز، در برنامه رسمی جلساتمان صحبت نمی‌کنیم، مخصوصاً جلسات شب جمعه که تفسیر است. می‌گفت: طرز صحبت کردن شما مثل طرز صحبت کردن کسانی است که روی بحث‌های سیاسی روز و دم‌دستی صحبت می‌کنند، اما حرکات دست و بدن و قیافه پاستورها و کشیش‌های ما این جور نیستند. گفتیم: کدام یک بهتر است؟ گفت: این جور که شما هستید بهتر است، چون در جلسات کلیسا، آدم خوابش می‌برد، ولی در اینجا آدمی احساس زنده بودن می‌کند. گفتیم: این یک چیز مصنوعی نیست، چون گوینده هم وقتی درباره مسائل زنده صحبت می‌کند، خواه و ناخواه، خودش هم زنده می‌شود. خوب، وقتی هم که زنده می‌شود، حرکات آدم زنده را می‌کند.

جداً آدم این آیات را که می‌خواند و معنی می‌کند، خودش هم زنده می‌شود، مثل این‌که الان درباره مسائل روز صحبت می‌کنیم و همیشه خاصیت مسائل روز را دارد. نه تنها این جنبه‌ها و مسائل اجتماعی بلکه مسائل روحی و معنوی هم همین‌طور است، چون آیات قرآن است و الهی است. نمی‌خواهم بگویم در تک‌تک این آیات این خاصیت وجود دارد، می‌خواهم بگویم در بیشتر آیات این خاصیت هست که آدم همیشه احساس می‌کند مطلب این را به زندگی خودش یا زندگی روانی یا شخصی یا زندگی خانوادگی‌اش یا زندگی با رفقا و دوستانش لمس می‌کند. توگویی قرآن حالات روانی فرد و اجتماع را بازگو می‌کند. جداً آدم این آیات را که می‌خواند، می‌بیند همیشه زنده است.^۱

بر این اساس، آیت‌الله بهشتی با توجهی ویژه به قرآن، به دنبال شناخت اسلام به عنوان نظام جامع عقیده و عمل است و این شناخت متوقف بر معرفت به دانش‌های قرآنی و روش صحیح برداشت از قرآن می‌باشد.^۲

اثر حاضر با ارائه بحث‌هایی نظیر چیستی وحی و نسبت آن با قرآن، قطعی‌الصدور

۱. سید محمد حسینی بهشتی، در مکتب قرآن، ج ۵، ص ۱۸۴-۱۸۵.

۲. همان، ج ۴، ص ۱۲۳.

بودن و مصونیت از تحریف قرآن، و نیز مباحثی همچون جمع‌آوری و تألیف قرآن درصدد است تا آرای شهید بهشتی درباره قرآن و علوم قرآنی را در اختیار مخاطب قرار دهد. به علاوه، مبحث مهم و کاربردی «روش برداشت از قرآن» و مسائل مرتبط، نظیر مباحث ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه، نیز در این اثر گردآوری شده است تا نگاه آیت‌الله بهشتی به مسائل دلالتی قرآن نیز روشن شود.

در پایان، لازم است این نکات را یادآوریم شویم:

۱. هیچ کلامی به عبارات شهید بهشتی اضافه نشده است و آنچه پیش‌روست تماماً عبارات شهید بهشتی بوده که در آثار چاپ‌شده ایشان از سوی بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های شهید بهشتی مکتوب و منتشر شده و فقط رسم الخط مطالب یکدست شده است.

۲. در باب یاد هر بخش منقول از شهید بهشتی، با درج عدد توك، منبع همان عبارت در پاورقی ذکر شده است.

۳. گاه در مواردی، برای تبیین بیشتر و توضیح بیشتر، مطالبی در میان عبارات منقول یا در پانویس‌ها اضافه شده است که برای تسهیل مخاطبان در امر پژوهش، تمامی موارد افزوده در متن درون قلاب قرار گرفته است و از گردآورنده اثر است.

در اثر حاضر، گردآورنده بر آن بوده است با حفظ اهانت‌داری، چینش و ترتیب بحث‌های شهید بهشتی را به نحوی مرتب کند که مخاطبان ارتباط بهتری با اثر برقرار کنند و نیز یافتن آرای شهید بهشتی در حوزه قرآن‌شناسی برای اهل تحقیق تسهیل شود. بنابراین اگر خطایی در این تنظیم و تدوین صورت گرفته است، پیشاپیش از خوانندگان محترم پوزش می‌طلبم و از روح ملکوتی شهید آیت‌الله بهشتی و پروردگارش طلب عفو و بخشایش دارم.

﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا﴾

محمد مهدی رفیعی